

Bedreigd Groen Erfgoed van wilde (autochtone) bomen en struiken

Werkgroep Florakartering Drenthe, 22 februari 2025

Lodewijk van Kemenade, Wilde Bomen, www.wildebomen.nl

Inhoud

- Autochtoon plantgoed - wilde bronpopulaties
- Inheems of autochtoon
- Belang voor biodiversiteit
- Achtergronden wilde bomen en struiken
- Koppeling wilde genen – cultuurhistorie
- Bedreigd groen erfgoed
- Drentse attentielijst
- Gevolgen ontbreken beheer

Samenwerking voor behoud Groen Erfgoed

- 4 gespecialiseerde bureaus werken nauw met elkaar samen.
- Ecologisch Adviesbureau Maes (Bert Maes) en Ecologisch Adviesbureau van Loon (René van Loon) zijn de pioniers en al ruim 30 jaar actief in onderzoek in het veld. René van Loon organiseert de oogst van zaden en stekken voor vermeerdering van wilde bomen en struiken.
- Bureau Wilde Bomen (Lodewijk van Kemenade)
Onderzoek naar en belangenbehartiger voor wilde houtige flora.
Beheer van wilde populaties in en rond oude bossen.
Bosbouwtechnieken aanpassen voor vrijwilligers.
- Morgan Ruben Oude bossen en bomen (Morgan Ruben Jansen op de Haar) specialiseert zich in onderzoek naar wilde bomen en struiken.

Bomen en struiken als wilde flora

- In het natuurbeheer is een tweedeling ontstaan tussen kruidachtige en houtige planten.
- De opvatting dat alleen kruidachtigen spontaan zijn is gangbaar. De vegetatiekunde laat de bomen grotendeels buiten beschouwing.
- Bos is economisch van belang. Menselijke invloed op de aanwezige bomen is zeer groot.
- Effect: het bos is het domein van bosbouwers, hout is hoofdzaak. En alleen de ondergroei wordt als natuur gezien.
- Bewustwording nodig. Er bestaan nog steeds inheemse wilde bomen en struiken met een spontane, wilde achtergrond.
- Het onderwerp is lang verwaarloosd. Kwam op in de vroege jaren '90 en de laatste jaren groeit de belangstelling sterk.

Inheems of autochtoon/wild

- Inheemse boom- en struiksoorten hebben een groot natuurlijk verspreidingsgebied. Daarbinnen grote genetische verschillen binnen de soort.

Inheems of autochtoon/wild

- Een autochtone boom is niet alleen als soort inheems maar ook als individu genetisch inheems. Onderdeel van een populatie die zich hier sinds de laatste ijstijd spontaan heeft gevestigd. Of plantgoed uit autochtone populaties.

Inheems of autochtoon/wild

- Een boom of struik kan dus inheems zijn in Nederland en niet autochtoon. Dan komt het plantgoed van buiten Nederland en/of groeit de boom buiten het natuurlijke verspreidingsgebied. Buiten het natuurlijk areaal is die boom of struiksoort niet autochtoon.
- Het begrip inheems is abstract. De term slaat niet op een specifieke plant of op een lokale ondersoort maar op de hele soort, inclusief de ondersoorten. Een soort is in het hele (Europese) verspreidingsgebied inheems.

Inheems of autochtoon/wild

- Wild of autochtoon is een nauwkeurige term en betreft het beperkte verspreidingsgebied van de genetische variëteit die van nature, in het specifieke gebied, thuishoort.
- Belangrijk begrip voor natuurbehoud.
- De esdoorn is waarschijnlijk niet inheems in Zuid-Limburg en zeker niet in de rest van Nederland.

Areaal wilde bomen en struiken

- Winterlinde, haagbeuk en rode kornoelje zijn niet wild in Drenthe maar wel in Overijssel.
- Beuk en wintererek zeer zeldzaam in Drenthe, komen meer voor in Overijssel.
- Autochtone beuk alleen in omgeving van Emmen.
- Wintererek is recent uitgestorven in Drenthe. Enkele exemplaren van basterdeik in Oost-Drenthe.

Voedselweb - Co-evolutie

- Autochtone bomen en struiken zijn van belang door het voedselweb waarmee ze samenhangen.
- Dit is een belangrijke basis voor de landecosystemen van Nederland. Elke boom of struik heeft zijn eigen insecten, schimmels, korstmossen, etc. die specifiek met die soort boom of struik samenleven. Die organismen zijn weer voedsel voor roofinsecten, vogels, roofvogels etc.
- De combinatie van de goed ontwikkelde voedselwebben per boom- of struiksoort is een groot deel van de oorspronkelijke biodiversiteit, ontstaan in een millennia lang proces van co-evolutie.
- Uitheemse soorten hebben buiten hun natuurlijk verspreidingsgebied een klein voedselweb en daarom geen positief effect op de biodiversiteit. Voedselweb vaak zelf ook deels uitheems.

Genetische kwaliteit wilde bomen en struiken

- Hoge variatie = groot aanpassingsvermogen
- In circa tienduizend jaar natuurlijke selectie in Nederland is per soort een breed genetisch spectrum ontstaan.
- Autochtoon plantgoed waardevol; genetische variatie lager dan in wilde populaties van voldoende omvang.
- Oude groeiplaatsen zijn uniek en onvervangbaar

Klimaattabel

Klimaatadaptatie

- Wilde bomen en struiken zijn goed aangepast aan (bepaalde) stijging van temperatuur
- Vrijwel al onze inheemse soorten hebben Atlantische en zuidelijke arealen.

Groeiplaatsen zeldzame autochtone bomen en struiken

- oude bosgroeiplaatsen
- houtwallen, heggen
- langs natuurlijke beeklopen
- grubben, graften en steile hellingen
- niet vergraven kust- of landduinen
- overhoeken

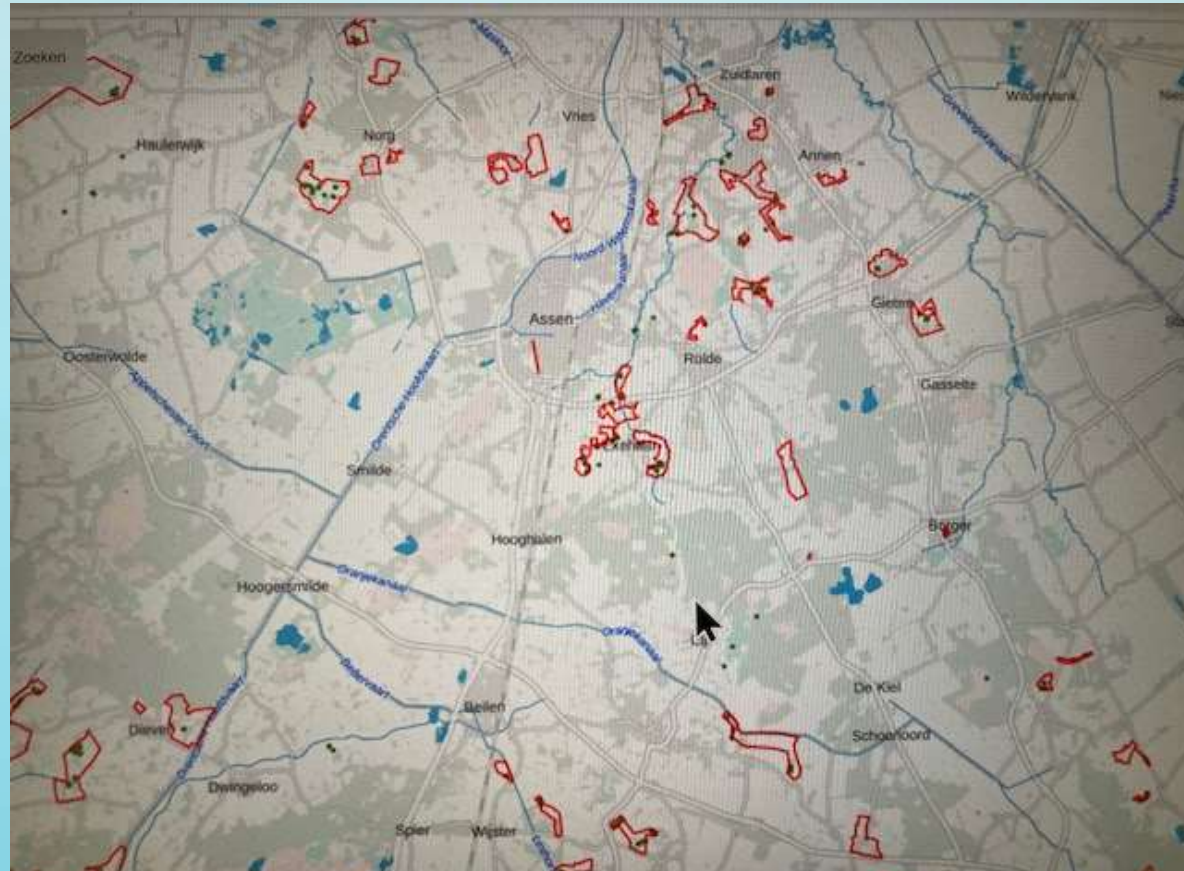
Wilde bomen en struiken zijn zeldzaam

- Het aandeel van de wilde bomen en struiken op het totaal van het bosareaal en de landschapselementen die uit bomen en struiken bestaan, is landelijk naar schatting lager dan 3%.
- Op de oude groeiplaatsen ook aanplant en invasieve exoten.
- Op groeiplaatsen nu meestal geen focus op behoud wilde bomen en struiken.
- Onderscheid maken tussen oud en jong bos.
- Prioriteit geven aan kwaliteit van oud bos en oude landschapselementen.

Kaart Landschappelijk Groen Erfgoed

- Oude groeiplaatsen op kaart Groen Erfgoed van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.
- www.cultureelerfgoed.nl
- Eigen veldkaart (laten) maken met oude elementen voor smartphone. Groeiplaats belangrijkste aanwijzing autochtoniteit.

Koppeling Cultuurhistorie – wilde genen

- Voor 1850 hadden bijna alle beplantingen in bos en landschap wilde genen
- Plantmateriaal kwam uit omgeving
- Beplantingen waren economisch van groot belang. Intensief gehakt. Veel licht op bodem
- Overgrote deel was hakhout of knotbomen
- Wilde bomen en struiken vinden een wijkplaats in oude boskernen en resten van het oude cultuurlandschap.

Grootschalige aanplant in Nederland

- Na 1850 nieuwe aanplant met geïmporteerd plantmateriaal heidebebossingen, ruilverkaveling
- Landgoederen al eerder (Mastbos 1515)
- Anno 2023 **97%** van opgaande houtige beplanting geïmporteerd plantmateriaal of herkomst onbekend.
- Spontane verjonging buiten oude bosgroeiplaatsen doorgaans niet autochtoon

Groen erfgoed bedreigd

- Behoud van wilde populaties staat op het spel
- Verarming van groeiplaatsen gaat door :
 - Oude groeiplaatsen zijn ernstig versnipperd
 - Groeiplaatsen zijn sterk door mens beïnvloed; niet alle soorten verjongen zich
 - Voor meeste soorten zijn aantallen laag. Verspreiding nog vrij breed in resten oude cultuurlandschap

Overzicht bedreiging wilde bomen en struiken

- Totaal 91 taxa in Nederland
- 4 taxa uitgestorven, bv. Grove den
- 32 taxa ernstig bedreigd en bedreigd, bv. Wilde peer
- 10 taxa kwetsbaar, bv. Tweestijlige meidoorn
- 24 taxa gevoelig, bv. Heggenroos
- 19 taxa niet bedreigd, bv. Zwarte els

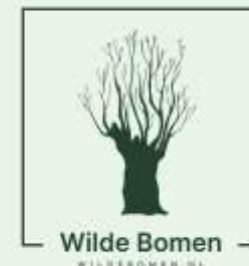
Waarom zeldzaam?

- Bijna overal is aangeplant met plantgoed uit de handel (niet wild)
- Geen gericht onderhoud
- Bos en houtwallen groeien dicht met exoten en uitgezaaide geplante bomen: schaduwdruk
- Soorten die nu zeldzaam zijn hebben veel licht nodig

Herkenning

- Oude stobben/knotbomen
Meer dan 175 jaar oud. (1850)
- Oud hakhout
- Spaartelgen
- Zeldzame soorten,
bijvoorbeeld zeldzame rozen

Wilde Bomen

WILDEBOMEN.NL

Drenthe bijzondere positie in Nederland

- Eigen Drents floradistrict
- Potkleigebied van Roden-Norg
- Drents Plateau met beekdal Drentse Aa
- Hondsrug
- Beekdalen van Reest, Vecht en Hunze
- Laurierwilg, Linnaeusklokje, typisch noordelijke soorten
- Zomereiken uit natuurlijke Spaanse migratielijn

Karakteristiek voor Drenthe

- Kleine oude boskernen.
- Veel smalle bosstroken en houtwallen
- Vrij veel natte bossen met elzen- en essenhakhout

Recent landelijke aandacht

- 2020 behoud wilde genenbronnen genoemd in Bossenstrategie
- 2020 Tweede Kamer motie aangenomen
 - Behoud bronpopulaties in situ
 - plan van aanpak voor beschikbaarheid autochtoon plantgoed
- 2021 rapport Planten voor de toekomst (LNV)
- 2023 Provinciale attentielijsten bedreigde wilde bomen en struiken.
- 2024 Première film Eeuwige bossen eeuwigebossen.nl
Kijken op wildebomen.nl

Relevante publicaties

- Kaart Landschappelijk groen erfgoed en
- Rapport Behoud groen erfgoed www.cultureelerfgoed.nl

Verschijnt in 2025

- Voorintekenen mogelijk met korting.
- knnvuitgeverij.nl
webshop

NEDERLAND EN VLAANDEREN | CA. 100 WILDE SOORTEN | HERKENNING AUTOCHTONE HERKOMST

VELDGIDS

Wilde bomen en struiken

KNNV UITGEVERIJ

LODEWIJK VAN KEMENADE
BERT MAES

Attentielijst bedreigde wilde bomen en struiken Drenthe

- In opdracht van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed zijn 11 provinciale lijsten opgesteld
- Publicatie op <https\kennis.cultureelerfgoed.nl>
- Een provinciale attentielijst bedreigde wilde bomen en struiken is bedoeld om dit onderwerp in de provincie op de kaart te zetten, zichtbaar te maken en aandacht voor het probleem te vragen
- Landschapsbeheer Drenthe actief met Drentse lijst

Doel Attentielijst

- Aandacht richten op de bedreigde en kwetsbare wilde bomen en struiken in Drenthe
- Het richten van de focus van beheerders, overheden en groene organisaties op het behoud van de bedreigde wilde bomen en struiken in Drenthe
- Het behoud van een levensvatbare populatie in Drenthe van elke soort op de lijst
- Populaties van deze soorten voorrang geven bij beheer.

Attentielijst bedreigde wilde bomen en struiken Drenthe

Wetenschappelijke naam	Nederlandse naam
<i>Crataegus laevigata</i>	Tweestijlige meidoorn
<i>Crataegus x macrocarpa</i>	Grootvruchtige meidoorn
<i>Crataegus x subsphaericea</i>	Schijnkoraalmeidoorn
<i>Fagus sylvatica</i>	Beuk
<i>Juniperus communis</i>	Jeneverbes
<i>Malus sylvestris</i>	Wilde appel
<i>Pyrus pyraeaster</i>	Wilde peer
<i>Quercus petraea</i>	Wintereik
<i>Quercus x rosacea</i>	Basterdeik
<i>Rhamnus cathartica</i>	Wegedoorn
<i>Rosa dumalis</i>	Kale struweelroos
<i>Rosa rubiginosa</i>	Egelantier
<i>Rosa x subcanina</i>	Schijnhondsroos
<i>Rosa x suberectiformis</i>	Schijnviltroos
<i>Rosa tomentosa</i>	Viltroos
<i>Rosa tomentella</i>	Beklierde heggenroos
<i>Salix pentandra</i>	Laurierwilg
<i>Ulmus laevis</i>	Fladderiep
<i>Ulmus minor</i>	Gladde iep

Natuurwaarde huidig bos en landschapselementen

- Ons beste natuurbos: oude boskernen (ancient woodland)
 - hoge natuurwaarde
 - wilde bomen en struiken
 - sterke menselijke invloed
- Landschapselementen:
 - onderscheid maken in oud en jong
- Grens 1850

Gevolgen ontbreken gericht beheer

- Verarming van oude groeiplaatsen
 - houtteeltbeheer
 - beschaduwing door exoten en spontane bosontwikkeling
 - lichtminners worden verdrongen naar randen
 - ongelukjes in beheer
 - hoge wilddruk
- Concrete maatregelen in bos en landschap zijn nodig

Spontane ontwikkeling op oude groeiplaatsen is meestal ongunstig

Lichtgebrek

Wilde Bomen
WILDEBOMEN.NL

Lichtgebrek

Wilde Bomen
WILDEBOMEN.NL

Wilde bomen en
struiken
verdwijnen op veel
plekken

Enorme achteruitgang
lichtminners

Genetische erosie

Niet alleen exoten zorgen voor te veel schaduw

Bestaande wilde populaties behouden

- Inventarisatie. Weten waar de waardevolle exemplaren staan.
- Knip maken in beheer oude groeiplaatsen en overig bos en oude en jongere landschapselementen (na 1850)
- Bestaande populaties op oude groeiplaatsen van cruciaal belang als genenbron voor nieuwe spontane ontwikkeling
- Genetische variatie behouden, onvervangbaar
- Behoud oude groeiplaatsen in bestaand bos, gescheiden beheer.

Oude groeiplaatsen vragen om specifiek beheer

- Behoud individuele exemplaren belangrijk
- Lichtgebrek is vaak het grootste probleem, met goed beheer op te lossen
- Bosbeheer via geleidelijke weg. Bosklimaat behouden en verstoring beperken
- Früh, oft und mässig

Gericht beheer is nodig

- Aantallen per soort per gebied zijn (te) laag
- Behoud van elk exemplaar van een bedreigde soort is nodig. Oud en jong. Groeiruimte geven.
- Gericht zoeken naar verjonging
- Uitbreiding van de populatie bij voorkeur door natuurlijke verjonging.
- Bereiken van gunstige staat beheer kost tijd
- Uitvoering van het beheer is veel handwerk, zeer geschikt voor vrijwilligers

Waar deze kennis toepassen?

- Geldt maar voor circa 3 % van bos en landschap
- Specifiek beheer voor oude boskernen en landschapselementen. Loskoppelen van beheer overig groen
- Kleinschalige ingrepen, geen zware machines
- Combinatie vrijwilligers met professional ideaal
- Prioriteit beheer richten op aanwezige populaties van wilde bomen en struiken
- Borgen in beheerplan

Beheermaatregelen voor behoud wilde bomen en struiken

- Regelmatig vrijstellen
- Stapsgewijs beheer, bos mag niet te open worden,
- Zoeken naar verjonging
- Ook bomen dunnen voor struiken
- Bestrijding van exoten en niet-habitatsoorten

Vrijwilligers zijn een onmisbare plus naast professioneel beheer

Markeren (blessen) van de bomen door professionals

Dunning : kijken naar het kronendak

Dunning d.m.v. ringen

- Eiken zijn lichtboomsoorten. Zonder ingrepen verdringt de beuk hier de wintereik.

Struiken kunnen voorrang op bomen hebben

Verwijdering van invasieve soorten door ringen

Liever ringen dan zagen

- Na goed ringen sterft boom af na + - 2 jaar
- Bij wegzagen ongewenste soorten schiet de stronk opnieuw uit
- Steeds weer zagen geeft veel werk

- Ring 10 cm breed
- Alleen bast en cambium (bruinverkleuring) weghalen
- Niet in hout zagen, lastig met kettingzaag
- Nacontrole, bomen na 15 minuten nalopen
- Controle in begin volgend groeiseizoen en bijwerken

A

•

Wilde Bomen
WILDEBOMEN.NL

Ringen Amerikaanse vogelkers

Esdoorns ringen in hakhoutbos, 3 jaar voor hak

Aangepast hakhoutbeheer

Oude stobbes na hak beschermen tegen wild

Hakhout na hak beschermen tegen wild

Beheer natuurlijke verjonging

- Verjonging inventariseren op kansrijke plekken.
- Groeiruimte maken voor jonge exemplaren.

Wilde Bomen

WILDEBOMEN.NL

Beheer natuurlijke verjonging

Rozen en meidoorns
zijn kansrijk

Bosrand en houtwal zijn bijzondere groeiplaatsen

•
•
Sparen bij aanleg
nieuw bos.

Einde

